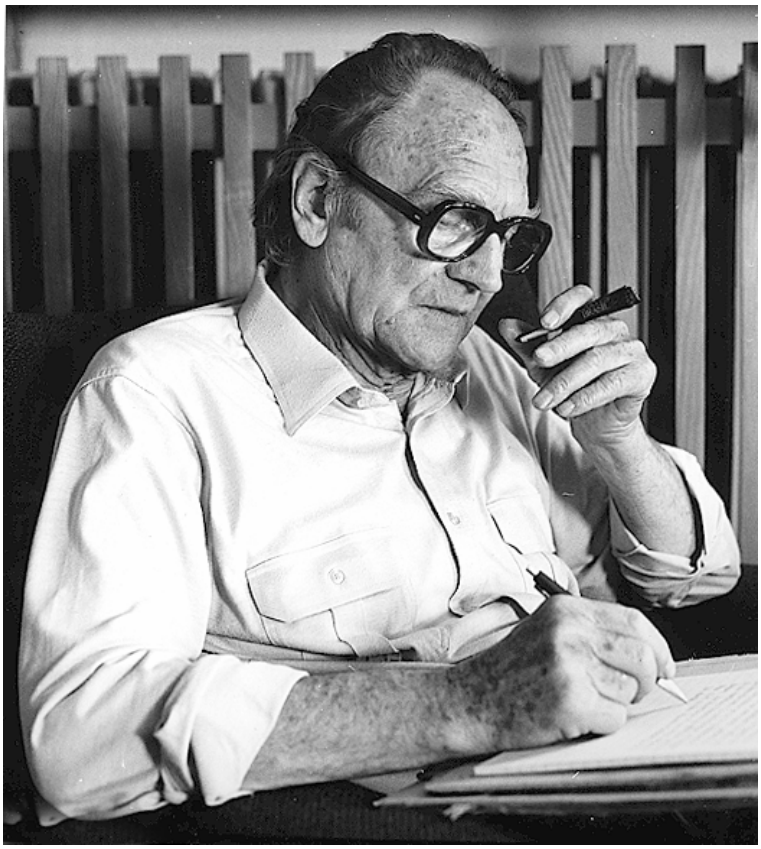
Jurij Brězan (1916–2006)

Tysaclětna riwalita mjez Němcami a Serbami we Łužicomaj bě k tomu wjedła, zo wuwiwaše słowjanska mjeńšina w narodnje rozbudźenym 19. lětstotku wosebitu čućiwosć za politiske změny, zo žedźeše so wona, jako dźěl němskeho statneho cyłka, runočasnje za lěpšej, „druhej wótčinu“. Ta zdaše so skónčnje zdobyta z 1949 założenym wuchodoněmskim statom, kotremuž bě kraj Saksko hižo lěto do toho jónkróćny Serbski zakoń wobradźił. Jurja Brězanowa husto citowana, njerymowana, ale dołha baseń „Kak wótčinu namakach“ (1950) akceptancu nazornje zwurazni. Za něhdy w dwójnym zmysle – socialnje kaž narodnje – bjezwótčinskeho „šulerja“ (tak rěkaše serbsce prěni zwjazk trilogije wo Feliksu Hanušu), kiž dyrbješe abituru w pólskim Torunju nachwatać, sta so NDR wuchadźišćo za dalšu biografiju. Nic připadnje widźeše runje młody Serb, za kotrehož eksistowaše hač dotal jenož přiwjazanje k „małej“ domiznje, „kraj wótcowski“ na wyšu runinu zběhnjeny. Za powójnsku wuchodoněmsku literaturu pak běše nowum, zo njewobhladowaše awtor wot Sowjetow wobknježenu dźělnu republiku jako nachwilne narunanje za cyłoněmske rjadowanje, ale jako historiske dopjelnjenje plebejiskeje žedźby za wótčinu. Z wonym „Sym namakał / swoju, / haj, swoju wótčinu!“ bě awtor schodźenk identifikacije docpěł, kotryž njeda so w přichodnych lětdźesatkach dźeržeć.

9. junija 1916 we Worklecach (wokrjes Kamjenc) jako najstarše dźěćo žiwnosćerja a skałarja narodźeny Jurij Brězan bě so hižo do wójny z krótkimi literarnymi twórbami, zwjetša w němskej rěči, pospytał. Aktiwitow w spjećowanskej skupinje dla lětow 1938/39 w Drježdźanach zajaty, zakazachu jemu přebywanje we Łužicy. Tohodla dźěłaše jako šosar w sewjernej Němskej, doniž njezwołachu jeho 1942 k wehrmachće. Nazhonjenja z nacionalsocialistiskej „wendenpolitiku“, wo kotrychž pozdźišo w swojej awtobiografiji „Mein Stück Zeit“ (1989) wobšěrnje rozprawješe, sposrědkowachu jemu marxistiski swětonahlad a spěchowachu jeho politiski angažement. Po mjezyhrě jako młodźinski a kulturny funkcionar sta so kónc lěta 1949 ze swobodnym spisowaćelom. Puć k literarnemu zrozumjenju swójskeje, wjesneje woprawdźitosće pokazachu jemu dopomnjenki Maksima Gorkeho. 1951 bě Brězan scyła prěni serbski awtor, kotryž wozjewi knihu w němčinje; knižku z powědančkami a basnjemi „Auf dem Rain wächst Korn“ wuda Berlinske nakładnistwo Volk und Welt. Agitacisku lyriku prěnjeje hodźiny, zezběranu w třoch ćeńkich zběrkach, pisaše jenož dosrjedź 50tych lět. Fiktiwna načasna reportaža „Mjez Čornobohom a Błótami“ (1953) měješe na druhe wašnje wujednanju mjez Serbami a Němcami służić hač wone brigadne hibanje za zasonatwar zničenych wsow, kotrež bě Brězan jako Domowinski wotrjadnik za młodźinu do žiwjenja zwołał. 1959 inscenowachu w Budyšinje jeho najznaćiše jewišćowe dźěło „Marja Jančowa“, kiž so wuspěšnje na episkim dźiwadle Bertolta Brechta orientowaše.

K wusahowacemu serbskemu spisowaćelej 20. lětstotka pak sta so Brězan dźakowano swojej prozy. Trilogija wo Feliksu Hanušu (1958–1964), šěroko zapołoženy wuwićowy roman z awtobiografiskimi rysami, płaćeše domoródnym kulturnym politikarjam stajnje jako paradny přikład socialistisko-realistiskeje epiki; z wjace hač milionom eksemplarow cyłkowneho nakłada ličeše cyklus k bestselleram NDRskeje literatury. Ale jako swoju najwažnišu knihu wobhladowaše Brězan historisko-filozofiski wulkoroman „Krabat“ (němsce „Krabat oder Die Verwandlung der Welt“), kotryž 1976 skoro runočasnje w Berlinskim nakładnistwje Neues Leben a w Ludowym nakładnistwje Domowina (tu jako 8. zwjazk Zhromadźenych spisow) wuńdźe. „Archimediski dypk“ za česćelakomny projekt, na kotrymž dźěłaše šěsć a poł lěta, bě awtor w Krabatowej legendźe našoł. Jako njesmjertny „serbski Faust“ smědźeše popularna mytiska postawa socialnu *a* narodnu bjezprawnosć Serbow wumělsce zwobraznić a – přewinyć. Zo by samostatne stawizny awtochtoneho etnikuma na pozadku człowjeskeho wuwića zajimawje rozjimać móhł, wuspyta Brězan na 500 stronach za sebje nowe, asociatiwne wašnje powědanja, w kotrymž so hranicy časa a ruma wotewrichu. Retorisce wušiknje splećenej běštej historiska a aktualna runina předstajenja. Reflektowaca, přez anekdoty, powědki a parable přetorhnjena pozicija wšowědneho powědarja je awtor tehdom napřećo dwělowarjam jako wróćozdobyće „zasypanych możnosćow“ realizma wujasnił. W ludowej poeziji ležeše za njeho žórło estetiskeje modernity. Antagonistiski zakładny konflikt mjez bohatymi a chudymi, mjez (němskim) knjezom a (serbskim) wotročkom wosta na kóncu njerozrisany, „kraj Zbožownecy“ wosta utopija. Jako přeswědčeny wěšćer dopominaše spisowaćel tež na zamołwitosć načasneje wědomosće, kotrejež wotkryća możachu – po jeho ćěmnych předčućach – wubědźowanje systemow ke katastrofje ćěrić. „Die Fast-Unzugänglichkeit dieses Epos“ (tak Peter Handke) haćeše drje recepciju, ale we wědomju wuchodoněmskich čitarjow wobsadźi roman, kiž ma so po awtorowej smjerći w rjedźe „Die sorbische Bibliothek“ bórze zaso wudać, do dźensnišeho krute městno.

Do lěta 1991 njeměješe Brězan wotpohlad, k swojemu „Krabatej“ pokročowanje napisać. Ale po zahinjenju realnje eksistowaceho socializma korigowaše swój wid w prozy samej. Za druhu knihu, němsce „Krabat oder Die Bewahrung der Welt“ (1994/95),

wuzwoli runje tak wotewrjenu strukturu a samsnu zakładnu konstelaciju, wón pak njepropagowaše hižo dobyće dobreho nad złym. „Dialektika rozswětlerstwa“ bě jeho dosćahnyła, přetož jako poslednja šansa za rozkorjeny swět zdaše so jemu nětko pakt mjez rozumom a mocu. Też druhi „Krabat“ zwjazuje historisko-fantastisku z přitomnostnej runinu, zwjazuje aktualne podawki z bajkami, parablemi a mytami. K zwadnym temam „realneho“ jednanja słušeja znowazjednoćenje Němskeje, napřemobrónjenje, brachi wičneho hospodarstwa, ale tohorunja ideologiske sprostnjenje socialistiskeho eksperimenta. Něhdyši serbski poddan Krabat njesteji hižo njepřećelsce přećiwo hrabi Reissenbergej, přetož swětadaloke strachi wunuzuja sej kompromis, připóznaće plurality. Wěra do rewolucionarneje změny je so zhubiła, kritika wobstejnosćow njeje wjace heroiska, ale ironiska.

Wjetšina serbskich spisowaćelow bě so wot 70tych lět sem iluzijow wo politiskim wusměrjenju wzdała, štož jich zmysł za woprawdźitosć wótřeše. Za Brězana započa so desiluzioněrowanje w lěću 1964 z t. mj. 7. wuwjedźenskim postajenjom k šulskemu zakonjej. Wukaz so na wobdźělenje na serbskej wučbje zahubnje wuskutkowa. Wotnětka měješe serbšćina też w katolskich kónčinach dospołnje dobrowólna być, a němscy starši njetrjebachu so wo lěpšinach dwuréčnosće ani dokładnje informować. Předpis so pozdźišo zdźěła zrewidowa, Brězan wšak wupraji swoje přesłapjenje spontanje w němskoréčnej „Anti-basni“, kotruž wysokim politikarjam w Berlinje internje přednjese: „Kak wótčinu zhubich“ (1964). „Es wird das seine [jeho syna – D. Sch.] nicht sein / und war das meine nicht mehr“, rěka w zdźeržanym rukopisu wo „Vaterland DDR“ – „gehofft / geglaubt / und aus / und vorbei.“

Wot 1969 do 1989 běše Brězan jedyn z pjećoch wiceprezidentow w Spisowaćelskim zwjazku NDR, potajkim naměstnik Anny Seghers a potom Hermanna Kanta. Wón njebě to na zakładźe kwoty, ale wumělskeje nahladnosće dla, při čimž płaćeše jemu – po swójskich twjerdźenjach – kulturna runoprawosć swojeho małeho ludu přeco jako prěnjorjadna należnosć. Swój prominentny status wužiwaše wjackróć za kritiske přispomnjenja k narodnostnej politice, kónc lěta 1976 zapowědźi swoje podpismo na dobro wusydlenja Biermanna. Tola też z knježacymi nochcyše sej Brězan rozkidać, hišće na poslednim spisowaćelskim kongresu w nowembrje 1987 mjenowaše jako palacy nadawk awtorow, „mit den Mitteln der Literatur die neue Lebens-Ordnung nicht nur zu unterstützen, sondern sie in allen Bereichen formen zu helfen“.

Jako scyła jenički serbski romancier njetrjebaše Jurij Brězan swoje poetologiske zwučenosće na nowo přiměrić, wón pak přiwobroći so po 1989/90 – kaž na př. też Günter Grass – bóle načasnej satirje. Zrěčniwy wuraz toho bě roman „Salowčenjo“ (1997), kotryž persifléruje Rukowaćelski wustaw scomt jeho předsydku Birgit Breuel. W serbsko-katolskej wsy, kiž w mnohim na němske městačko Schilda dopomina, maja so po zjednoćenskim zrěčenju pola, lěsy a hród priwatizować. Lestni Salowčenjo pak wobchowaja pódu w zhromadnosći, kaž tole z kolektiwneho ratarstwa NDR znaja. Brězanowa realna satira přeradźi hněw „ossijow“ na wuswojenje, kotrež normam noweho porjada tola wotpowěduje. Pod titlom „Lanowolijowy komplot“ bu tuta šwejkiada zdramatizowana a we woběmaj rěčomaj w Němsko-Serbskim ludowym dźiwadle inscenowana; też w sceniskim zhusćenju skutkowaše subwersiwna potenca ludoweho humora.

Dokelž nochcyše Brězan słušeć k „předposlednjej generaciji Serbow“, zaběraše też po politiskim přewróće w narodnych a kulturnych prašenjach stejnišćo. Wón wosta připóznata awtorita w serbskich prašenjach. Po jeho měnjenju bě socializm dawno do spowalenja Berlinskeje murje zwrěšćił, „wojujo wo swójsku absolutizaciju“ (1991). K zdźerženju a rozwiću serbskeje identity žadaše nětko „narodny program“, na kotrehož wudźěłanju pak so sam njewobdźěli. Powědar z intelektualnej fantaziju čuješe so z něm-

skeje strony husćišo wopak zrozumjeny. „Das dreifache Manko, Sorbe, Ostmensch, weder lauter noch heimlicher Dissident, hat schon sein Gewicht“, přispomni hórko w druhej awtobiografiji „Ohne Paß und Zoll“ (1999).

Jako wudowc zdalowaše so spisowaćel lědma swojeje měrneje „archi“ w Hornim Hajnku pola Worklec. Konsekwentnje publikowaše, mjeztym w dźewjatym lětdźesatku, skoro kóžde lěto nowu knihu, zwjetša wotměnjejo serbsce a němsce. Wšitke hłowne dźěła předleža paralelnje we woběmaj rěčomaj. Němske wersije nakładowaše Verlag Neues Leben w Berlinje (do 1990), serbske Ludowe nakładnistwo Domowina w Budyšinje. Brězan wuda w cyłku wjace hač 50 wšelakich edicijow, jeho proza so do 25 rěčow přełožowaše. Wot njeho naposledk přenjesene resp. zasopowědane serbske ludowe bajki z titlom „Die Jungfrau, die nicht ins Bett wollte“ (2006) měješe na lětušich Lipšćanskich knižnych wikach sam hišće předstajić. K tomu wjac njedóńdźe. 12. měrca 2006, tři měsacy do 90. narodnin, zemrě Jurij Brězan w Kamjenskej chorowni. Pjeć dnjow pozdźišo, we hłubokim sněhu, přewodźeše jeho 600 žarowacych na Chróšćanskim kěrchowje k poslednjemu wotpočinkej. Njewuměrjomny „kusk“ serbskeje literatury je wón sobu do rowa wzał.

Dietrich Scholze